

GAZİ TÜRKİYAT
G Ü Z / 2 0 2 4
ISSN: 1307-914X
e-ISSN: 2979-9368

ARAŞTIRMA MAKALESİ / Research Article

Atf / Citation

TOK, E., ÖZDER, D. (2024). "Saraybosna Üniversitesi Şarkiyat Enstitüsü Kütüphanesi R. 21 Numarada Kayıtlı Şiir Mecmuasında Bulunan Saraybosna ve Mostar Şiirleri". *Gazi Türkiyat*, 35: 39-60.

Geliş / Submitted 12.09.2024

Kabul / Accepted 25.11.2024

DOI 10.34189/gtd.35.003

SARAYBOSNA ÜNİVERSİTESİ ŞARKİYAT ENSTİTÜSÜ KÜTÜPHANESİ R. 21 NUMARADA KAYITLI ŞİİR MECMUASINDA BULUNAN SARAYBOSNA VE MOSTAR ŞİİRLERİ

*Sarajevo and Mostar Poems in the Poetry Collection Numbered R. 21 at the Library
of the Oriental Institute, University of Sarajevo*

Eda TOK*

Deva ÖZDER**

Öz

Klasik Türk edebiyatında önemli bir yere sahip olan mecmualar; döneminin sosyal yapısını, sanat anlayışını, edebî zevkini yansıtmaları bilhassa edebiyata ve tarihe ışık tutması bakımından önemli birer belge niteliği taşımaktadır. Yazma eser kütüphanelerinde kayıtlı şiir mecmualarının etraflıca incelenmesiyle birlikte biyografik kaynaklarda ismi zikredilmeyen şairlerin yahut daha önce herhangi bir kaynaktan tesadüf edilmeyen şiirlerin tespiti mümkün olabileceği ve bu durum yeni çalışmaların yapılabilmesine zemin hazırlayacaktır. Bu bağlamda yurt içi ve yurtdışı yazma eser kütüphanelerindeki mecmuaların tespiti, tasnifi ve detaylı bir incelemeye tabi tutulması önem arz etmektedir. Türk kültür ve sanatının en etkili olduğu Balkan ülkelerinden biri olan Bosna Hersek'in kütüphanelerinde de aslen Bosnalı olmasına rağmen şiirlerini Türkçe yazmayı tercih etmiş şairlerin şiirlerinin yer aldığı mecmualar bulunmaktadır. Bu mecmualardan biri çalışmamızda da konu olan Saraybosna Üniversitesi Şarkiyat Enstitüsü Kütüphanesi numara R. 21'deki şiir mecmuasıdır. Sözü edilen mecmua incelendiğinde Bosna'nın güzelliklerini ve güzelliklerini anlatan manzumelerin varlığı dikkat çekmektedir. Bu makalede, mecmuada kayıtlı Saraybosna ve Mostar üzerine yazılmış Hacı Derviş, Tab'î, Mecâzî, Derviş Paşa ve Selmân'a ait manzumeler incelenecektir. Çalışmada şiirlerin yer aldığı mecmuanın genel özelliklerine, mecmuadaki şehir şiirlerinin muhteviyatına, şiirlerin ait olduğu şairler hakkında bilgiye ve şiirlerin Arap harflerinden Latin harflerine aktarımına yer verilmiştir. Mecmuada bulunan şehir şiirlerinden hareketle Bosna Hersek'in önemli kültür merkezlerinden olan

* Doç. Dr., Zenica Üniversitesi Felsefe Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Zenica/BOSNA HERSEK.
tok_eda@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-9939-0154

** Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Karabük/TÜRKİYE.
devaozder@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3089-4984

Saraybosna ve Mostar'ın tabii, mimari ve kültürel özelliklerine de temas edilen bu çalışmayla, Bosna Hersek kütüphanelerinde kayıtlı mecmuaların varlığına ve yapılacak araştırmalarla yüzyıllarca Osmanlı hâkimiyetinde kalmış Balkan şehirleriyle ilgili değerli bilgilere ulaşılabileceğine de dikkat çekmek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mecmua, Bosna Hersek, Mostar, Saraybosna, şehir şiirleri, Osmanlı, Balkanlar.

Abstract

In classical Turkish literature, journals have an important place because they reflect the social structure, understanding of art, and literary taste of their time and are important documents for clarification of literature and history. A thorough examination of poetry journals registered in manuscript libraries could lead to identifying poets whose names are not mentioned in biographical sources, as well as poems that have not been encountered in any previous sources. This would lead to new research. In this context, it is fundamental to identify, classify, and conduct a detailed examination of journals in both domestic and international manuscript libraries. In the libraries of Bosnia and Herzegovina, one of the Balkan countries where Turkish culture and art have had a significant impact, there are journals containing poems by poets who, although they originally were Bosnian, preferred to write in Turkish. One of these journals is the poetry collection numbered R. 21 in the Library of the Oriental Institute at the University of Sarajevo, and that journal is the subject of our study. When examining this journal, the presence of poems describing the beauty and beauties of Bosnia draws attention. In this article, the poems by Hacı Derviş, Tab'î, Mecâzi, Derviş Paşa, and Selmân, which are recorded in the periodical and written about Sarajevo and Mostar will be examined. The study includes information about the general characteristics of the journal containing the poems, the content of the city poems in the journal, information about the poets, and the transcription of the poems from Arabic alphabet to Latin alphabet. By addressing the natural, architectural, and cultural features of Sarajevo and Mostar, which are important cultural centers of Bosnia and Herzegovina, this study aims to highlight the existence of journals in the libraries of Bosnia and Herzegovina and to draw attention to the valuable information that can be obtained about the Balkan cities that stayed under Ottoman rule for centuries through further research.

Keywords: Journal, Bosnia-Herzegovina, Mostar, Sarajevo, city poems, Ottoman, Balkans.

Giriş

Avrupa'nın güneydoğusunda yer alan bir yarımada olan Balkanlar, tarihin çok erken dönemlerinden itibaren Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerden biri olmuştur. Henüz V. yüzyılda başlayan ve hâlâ devam eden Balkan-Türk ilişkisinin temeli Osmanlılar döneminde atılmıştır (İsen 2009: 156-157). 1354 yılında Gelibolu üzerinden Balkan yarımadasına geçerek 1361 yılında Edirne'yi fetheden Türkler, daha sonra üç küçük Bulgar krallığı olmak üzere bölgede bulunan feodal devletleri yıkıp Balkanlar'ı hızla ele geçirmeye başlamışlardır. 1389 yılında Kosova Meydan Muharebesi'yle Sırbistan'ın Osmanlı hâkimiyetine geçmesi ve 1396 yılında Niğbolu'da Haçlı ordusuna karşı kazanılan zafer, Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki egemenliğini kalıcı hâle getirmiştir. 1463 yılında Fatih Sultan Mehmet'in Bosna'yı fethiyle birlikte İtalya hedef alınmış ancak Fatih'in ölümünden sonra fetihler durma noktasına gelmiştir. Kanunî Sultan Süleyman döneminde yeniden başlayan Balkan fetihleri, sultanın Macar tehlikesini kırmak için 1521 yılında Belgrad Kalesi'ni almasıyla yön değiştirmiş, kuzeybatı Hırvatistan ve Slovenya bölgeleri Osmanlı hâkimiyeti dışında kalmıştır (Karpas 1992: 29).

Balkan yarımadasının Osmanlı hâkimiyetine hızlıca girmesi ve bu hâkimiyetin yıllarca çok ciddi bir direniş ve muhalefetle karşılaşmadan devam etmesi, Osmanlı idaresinin siyasi, ticari ve kültürel alanlarda sergilediği barışçıl tutumla ilgilidir. Zira

Osmanlı yönetimi, feodal toprak rejimini ortadan kaldırarak toprağın uç beyleri ve sonra sipahiler eliyle devlet kontrolü altında işletilmesini sağlamış ve Bizans idaresi zamanında efendisinin tarlasında ücretsiz çalışmak zorunda kalan Ortodoks Hristiyan köylüsünün yükünü hafifletmiştir. Osmanlı idaresi, tüm Balkan yarımadasına siyasi ve ticari bir bütünlük kazandırmış ve bölgeye “Pax Ottomanica” (Osmanlı barışı) olarak bilinen barışı getirmiştir (Karpas 1992: 29). Bununla beraber Balkan şehirlerinin Osmanlı uygarlığı altındaki gelişme sürecinde bu topraklarda bilim, kültür, sanat alt yapısı olan mektep, medrese, zaviye ve tekkeler kurulmuş kısa bir zaman sonra da edebiyat, kültür, sanat ve bilimin ilk temsilcileri yetişmeye başlamıştır (İsen 2009: 157).

Türk kültür ve sanatının en etkili olduğu Balkan ülkelerinden biri de Bosna Hersek'tir. Osmanlıların ele geçirdikleri diğer Balkan ülkelerinden farklı olarak, Fatih Sultan Mehmet 1463'te Bosna'yı fethettikten sonra -Osmanlı'nın adil davranışı ve izlediği hoşgörü politikası neticesinde- buradaki yerli halk kitlesel bir biçimde İslamiyet'i kabul etmiştir. Avrupa ile sınırlanan en kuzeydeki eyalet olması nedeniyle Osmanlı yönetimi Bosna'ya her zaman ayrı bir önem ve değer vermiştir. Bosna'nın fethiyle birlikte bölge eyalet hâline getirilmiş ve sancaklara ayrılmıştır. Bölgenin merkezi, sırasıyla Saraybosna, Banaluka ve Travnik; sancaklar ise Bosna, Hersek, Klis, İzvornik, Kırka, Zacesne, Bihaç olmuştur. Eyalet sisteminin getirilmesiyle Türklerle birlikte Boşnaklar da devletin idari, askerî, ilmî ve edebî pek çok alanında önemli mevkilere yükselmiş, Bosna kökenli devlet adamları sadrazamlık makamına getirilmiştir. Fetihden sonra bölgede sadece siyasi açıdan değişim yaşanmamış fethin etkileri dinî, sosyal ve kültürel alanda da kendini göstermiştir. Tekkeler, camiler, medrese ve mektepler aracılığıyla toplum hayatında önemli değişimler yaşanmıştır. Özellikle dervişlerin tenha ve boş araziler üzerine kurdukları zaviyeler büyük din ve kültür merkezleri hâline gelmiş, dervişler gönüllü olarak Türk dilini ve dinini yaymışlardır. Bosna Hersek 1878 yılında Berlin anlaşması ile Osmanlı idaresinden ayrılmış ve Avusturya'ya bırakılmıştır. Daha sonra Yugoslavya Federal Cumhuriyetlerinden biri olan Bosna Hersek 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir (Emecen 1992: 296; Kaya 1996: 135-136; İsen 1997: 566; Gönel 2012: 13; Özüygun vd. 2016: 686).

XV. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar Osmanlı idaresi altında kalan Boşnaklar, Müslüman olduktan sonra bölgeye yerleştirilen Türk nüfusunun da etkisiyle Osmanlı Devleti'nin kültür dairesine girmiş ve bir süre sonra Türkçe eserler vermeye başlamışlardır.¹ Bosna'nın çeşitli merkezlerinde yetişen yüzlerce şair ve yazar Türkçeyi zengileştirmeye devam etmiş, bunların içinden Türkçenin ses bayrakları sayılabilecek çok sayıda büyük sanatçılar çıkmıştır. Bosna'da Türkçe eser veren ve Türk edebiyatının Bosna'da² başlamasına vesile olan ilk isim XV. yüzyılda II. Bayezid'in veziri Derviş Yakup Paşa'dır. Daha sonra XVI. yüzyılda Arşî, Edâyî, Vusûlî, Ubeydî, Derviş Paşa, Mostarlı Ziyâyî, Sabûhî; XVII. yüzyılda Mecâzî, Turâbî, Hevâyî, Nâbî, Zârî, Rüşdî, Ağa Dede, Nergisî, Hüsâmî, Zikrî; XVIII. yüzyılda Sâbit, Sâfi, Bülbülî, Şehdî, Mâilî, Meylî, Cûdî; XIX. yüzyılda Fazıl Paşa, Seyfî, Ahmed Hamdî,

Abdülkerim Zühdi gibi şairler Türkçe şiirler yazan ve eserler veren şairlerdir (İsen 1997: 567-568). Türkçe şiir yazan şairler arasında Bosna beylerbeyliği yapmış olan Bayezid Ağaoğlu Derviş Paşa (ö. 1603), Saraybosna'da doğan, müderrislik ve kadılık yapmış olan Mehmed Nergisi (ö. 1635) ve Farsça klasik eserlere yaptığı şerhlerle bilinen Südi (ö. 1599-1600) gibi tanınmış şairler de bulunmaktadır (Djurdyev 1992: 304).

Türkçe yazan Bosnalı şairler, Doğu edebiyatlarının tesiri altında kalsalar dahi şiirlerinde kendi kültürlerine özgü temaları tercih etmişlerdir. Şairler, manzumelerinin konularını belirlerken Bosna'ya bağlı kalmışlar, vatana bağlılıklarını ve Bosna Hersek'in güzelliklerini anlatan şehir şiirleri yazmışlardır (Kaya 1996: 140).

Divan edebiyatı, üç kıtaya hükmeden bir imparatorluğun geniş coğrafyasında varlığını sürdürmüş bir edebî geleneğe dayanmaktadır. İmparatorluğun farklı bölgelerinde yetişmiş divan şairleri şiirlerinde, geleneğin müşterek malı sayılabilecek geniş coğrafyadan istifade etmiş, coğrafyanın sağladığı farklı çağrışımlardan yararlanmışlardır. Şiirlerde müşterek olarak kullanılan belde, şehir ve ülkelerin bir kısmı İran edebiyatına mensup şairlerin eserlerinde de görülen belirli bir mecaz ve teşbih dünyası içinde işlenen, bazen gerçek bazen de dekoratif bir görünüm arz eden yerlerdir. Divan şiir geleneğinde, meşhur şehirler ve özelliklerinin ortak kullanım alanı yanında bir şairin doğduğu, gezdiği, bir vesile ile uğradığı, görev sebebiyle gittiği şehirler de şiirlere konu olabilmektedir. Şairler, yerel veya kendileri ile ilgili şehirleri, şiirlerinin malzemesi hâline getirerek bu şehirlerin özelliklerine beyitlerinde temas etmişlerdir. Divan edebiyatı kaynakları tarandığında şehir şiirlerinin; mecmualar, divanlar, mesneviler, tezkireler, seyahat-nâmeler, menzil-nâmeler ve şehir tarihi araştırmalarında bulunduğu görülmektedir (Yıldız ve Doğan 2023: 51-59).

Bu makalenin konusunu, Saraybosna Üniversitesi Şarkiyat Enstitüsü Kütüphanesi R. 21 numarada kayıtlı şiir mecmuasında yer alan Bosna şehir şiirleri oluşturmaktadır. Çalışmada şiirlerin yer aldığı mecmuanın genel özellikleri, mecmuada yer alan şehir şiirlerinin muhteviyatı ve şiirlerin ait olduğu şairler hakkında bilgi verildikten sonra şiirlerin Arap harflerinden Latin harflerine aktarımına yer verilmiştir.

1. SARAYBOSNA ÜNİVERSİTESİ ŞARKİYAT ENSTİTÜSÜ KÜTÜPHANESİ R. 21 NUMARADA KAYITLI ŞİİR MECMUASININ GENEL ÖZELLİKLERİ

Saraybosna Üniversitesi Şarkiyat Enstitüsü Kütüphanesi R. 21'de kayıtlı şiir mecmuası 91 varaktan oluşmaktadır. 20,5x14 ebatlarında olan eser ciltsizdir, sayfaları sarı saydam bir bağ/ip ile bağlanmış/birleştirilmiştir. Mecmuada sayfalar Arap rakamlarıyla sol üst köşede numaralandırılmıştır. Eser genel anlamda yapısal bütünlüğünü korusa da 35b-36a, 37b-38a, 54b-55b, 60a-61a varaklarının olduğu sayfalar kopmuştur. Mecmuada çok fazla olmamakla birlikte yazılarda mürekkep dağılımları mevcuttur.

Manzum ve mensur karışık derlenen mecmuada şiirlerin düzeninde belli bir sıra takip edilmemiştir. Şiirlerin arasında mensur bölümler de yer almaktadır. Mensur kısımlar genellikle vakıf-nâme, fetva, berat gibi resmî belgelerle birlikte mensur eserlerden yapılan kısa alıntılar, mektup ve dua kayıtlarından oluşmaktadır. Mecmuada şiirler; 2b-6a, 28b-30b, 37a, 39b-54a, 63a-81a, 81b-90b varakları arasında yer almaktadır. Manzumeler genellikle kırmızı cetvel içerisinde yazılmış, başlıklarda da kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Mensur kısımlarda cetvel içerisinde yazılan bölümler daha azdır. Mecmuada, sayfalardaki satır sayıları değişkenlik göstermektedir. Eserde manzumelerin yer aldığı varaklarda satır sayısı 10-18 aralığında olmakla birlikte bazı varaklarda satır sayısı 35'e kadar çıkmaktadır. Mensur kısımlarda da satır sayısının 12-35 arasında değiştiği görülmektedir.

Taluk hatla yazılmış olan mecmuanın, derlenme tarihine dair bir kayıt bulunmamaktadır. XVI. ve XVII. yüzyılda yaşamış şairlerin şiirlerinin ağırlıkta olduğu bu mecmuadaki bazı tarih manzumelerinin başlıklarında yer alan "Bin seksen sekiz târihinde seferü'l-hayrda Ahmed-nâm pehlivân Mostâr'a gelüp..."(90a-b), "Mostâr kapudânı iken bin yüz yigirmi dört senesinde tarîk-ı hacda vefât iden el-hâc Ahmed Aganın ..." (85b-86a) şeklindeki ifadelerden ve 78b'de kaydedilen 1199 tarihinden yola çıkarak mecmuanın XVIII. yüzyılda derlendiğini söylemek mümkündür.³ Mecmua içerisinde derleyicinin kimliğine dair bir bilgiye de rastlanmamaktadır.

Aynı veya farklı yüzyıllarda yaşamış şairlere ait manzumelerin bir arada bulunduğu, derlendikleri dönemlerin edebî zevki ve şiir anlayışı hakkında bilgi veren şiir mecmualarında, divanı olmayan veya biyografik kaynaklarda ismi geçmeyen şairlerin şiirlerine de rastlanmaktadır. Çalışmaya konu olan şiir mecmuası da bu türden bir mecmuadır. Mecmuada; Necâtî (XV. yy), Bâkî (XVI. yy), Hayâlî (XVI. yy), Nef'î (17. yy) gibi Anadolu sahası divan şairlerinin şiirlerine yer verilmekle birlikte Nihâdî (XVI. yy), Adlî Çelebi (XVII. yy), Fazlî (XVII-XVIII. yy), Hüsâmî (XVII. yy), Mâilî (XVIII. yy) gibi biyografik kaynaklarda ismine ve şiirlerine rastlanmayan yahut haklarında kısıtlı bilgi bulunan Bosnalı şairlerin, Türkçe şiirleri de kayıtlıdır.⁴

Mecmuanın en dikkat çekici özelliklerinden biri, içerisinde Bosna'nın güzellerini ve güzelliklerini anlatan şehir şiirlerinin bulunmasıdır. Mecmuada, Bosna Hersek'in Türk-İslam kültürü bakımından en önemli iki şehri Saraybosna ve Mostar üzerine yazılmış Hacı Derviş, Tab'î, Mecâzî, Derviş Paşa ve Selmân'a ait manzumeler yer almaktadır.

2. MECMUADA YER ALAN ŞEHİR ŞİİRLERİ VE ŞAİRLERİ

2.1. Derviş Paşa, Mostar

Mostar'da doğduğu bilinen Derviş Paşa'nın XVI. yüzyılın ikinci yarısında yetişmiş bir şair olduğu düşünülmektedir. 1603 yılında 43 yaşında öldüğü göz önünde bulundurulduğunda şairin 1560'lı yıllarda doğduğu söylenebilir (Baysun 1993: 550). Derviş Paşa'nın asıl adı bazı kaynaklarda Hasan bazılarında ise Hacı olarak

kaydedilmiştir. Şairinin adının Hacı olarak zikredilmesi saraydaki görevi esnasında bir haksızlığa uğraması ve bir müddet bu ortamdan uzaklaşmak istediği için hacca gitmesiyle alakalı olduğu yine kaynaklarda yer alan bilgilerdendir (Alper 2019: 490). II. Selim zamanında küçük yaşlarda İstanbul'a getirilerek At Meydanı'ndaki İbrahim Paşa sarayında eğitilen Derviş Paşa tahsili esnasında özellikle edebiyatta kendini göstermiştir. Derviş Paşa, II. Murat döneminde Enderun'a alınarak doğancılar zümresine katılmış; söylediği kaside ve gazellerle padişah tarafından iltifat görmüş daha sonra Has Oda'ya alınmıştır. Farsçaya olan hâkimiyeti anlaşılan Derviş Paşa'ya Binâî'nin Farsça manzum *Sehâ-nâme*'sinin Türkçeye çevrilmesi vazifesi verilmiştir. Eseri oldukça akıcı ve açık bir dille *Murâd-nâme* adıyla Türkçeye çeviren şair, bu çalışmasına karşılık doğancıbaşılığa, bir rivayete göre ise doğancılar kethüdalığına getirilmiştir. Doğancıbaşılığı vazifesinde iken hacca giden Derviş Paşa daha sonra şahincibaşı olmuş bu görevde iken III. Mehmet'in Eğri ve Haçova seferlerine katılmıştır. Savaş esnasında gösterdiği başarılar üzerine küçük mirâhur olan Derviş Paşa tekrar şahincibaşılık görevine geri getirilmiştir. Ardından çakırcıbaşılığa yükseltilen Derviş Paşa 1599 yılının Şubat ayında Bosna beylerbeyliğine atanmıştır. 1603 yılına kadar bu vazifeyi ifa eden Derviş Paşa Bosna beylerbeyliğine Celâlî Deli Hasan Paşa'nın getirilmesiyle görevinden alınmıştır (Kesik 2020; Ak 1994: 196).

Derviş Paşa, Osmanlı-Habsburg Savaşı esnasında 1012 (M 1603) yılında Belgrad karşısında Koyunova'da şehit düşmüştür. Şairin öldüğünde 43 yaşlarında olduğu tahmin edilmektedir (Baysun 1993: 550; Mehmed Süreyyâ 1996: 362).

XVI. yüzyılın az tanınan ancak oldukça önemli şairlerinden biri olan Derviş Paşa'nın çeşitli mecmualarda şiirleri ve Binâyî'nin *Sehâ-nâme*'sinin Türkçeye çevirisi olan *Murâd-nâme* adlı eseri bulunmaktadır. *Murâd-nâme*'ye bakıldığında şairin, ifadelerindeki sadelik ve tahkiye üslubu ile dikkat çektiğini söylemek mümkündür. Derviş Paşa, Necâî Bey gibi şiirlerinde atasözü, deyim ve halk söyleyişlerine yer vermiş, söyleyişte sadeliği yakalayabilmiştir. Ses ve söz sanatlarına şiirlerinde sıkça yer veren şairin buna bağlı olarak üslubu da akıcı ve sürükleyicidir (Kesik 2020).

Mecmuanın 88a varlığında Derviş Paşa'nın Mostar övgüsünde bulunduğu 9 beyitlik bir kasidesi bulunmaktadır. "Güfte-i Dervîş Paşa el-Mostârî der-medh-i Mostâr" başlıklı bu kasidede şair doğduğu şehir olan Mostar'ın doğal güzelliklerinden söz etmiş, Mostar halkından övgüyle bahsetmiştir. Şiirde "-sı Mostârın" redifini kullanan şair, şehrin sahip olduğu eşsiz güzelliğin anlatılmakla bitmeyeceğini ifade etmiştir:

Beyân-ı vasfa gelmez hüsn-i bî-hem-tâsı Mostârın

'Aceb mi olsan ey dil 'âşik-ı şeydâsı Mostârın (b. 1)

Derviş Paşa, suyu ve meyvelerinin bolluğuyla ikinci bir Şam şehri olduğunu söylediği Mostar'ın, güzel bahçelerini de cennete teşbih etmiştir:

Miyâhıyla fevâkih kesretiyle Şâm-ı sâîdür

Behişt-âsârıdır her ravza-i ra'nâsı Mostârün (b. 4)

Şair, kasidesinde Mostar'ın doğal güzelliklerinin yanı sıra şehrin halkının övgüsüne de yer vermiştir. Derviş Paşa'ya göre dünyayı arasan da Mostar halkı gibi kabiliyetli kimseler bulamazsın, Mostar eski zamanlardan beri kalem ve kılıç ehli kimselerin, ârif ve bilginlerin yetiştiği bir şehirdir:

Cihânı arasan halkı gibi kâbil bulunmaz hîç

Kavâbil kânudur şehr-i cihân-ârâsı Mostârün (b. 7)

Kopar seyf ü kalem ehli içinde mâ-tekaddemden

Olur hâsıl dem-â-dem kâmil ü dânâsı Mostârün (b. 8)

2.2. Hacı Derviş, Bosna ve Saraybosna

Osmanlı biyografi kaynaklarında adına rastlanmayan Hacı Derviş ile ilgili ilk bilgileri şairin *Mostar Şehrengizi* hakkında çalışma yapan Makedon Türkolog Vanço Boşkov vermektedir. Şairin hayatı ve ailesi hakkında neredeyse hiçbir şeyin bilinmediğini söyleyen Boşkov, Radovi dergisinde 1971 yılında yayımlanan çalışmasında; Hacı Derviş'in Mostar'da doğduğunu, Mostar ve Saraybosna hakkında yazdığı iki şiirinin bulunduğunu söylemiştir. Ayrıca şairin şehrengizinden yola çıkarak onun hacca gittiğinden⁵, müderrislik yapmış olabileceğinden veya Mostar'daki edebî çevrede öğrencileri bulunabileceğinden söz etmiştir.⁶ Boşkov, şairin Mostarlı olduğu ve XVI. yüzyılın sonları ile XVII. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı bilgisinin şairle ilgili söylenebilecek en kesin yargı olduğunu belirtmiştir (Kesik 2010: 370). Kadrić ise *Mostarski Bulbuli* adlı çalışmasında Hacı Derviş'in, XVII. yüzyılın başlarında yaşamış sufi bir şair olduğunu, Mostar'ın güzellerini ve güzelliklerini anlatan bir şehrengizi ve Saraybosna'yı anlatan bir şiiri bulunduğunu bildirmiştir (Kadrić 2012: 169-170).

Mecmuada şaire ait bir Mostar şehrengizi, Derviş Paşa'nın Mostar kasidesine yazdığı bir nazire ve Saray'ı methettiği bir şiir yer almaktadır. Hacı Derviş'in *Mostar Şehrengizi* mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır ve 287 beyitten oluşmaktadır.⁷ Manzumenin başlığında bulunan "Mostârî Merhûm Dervîş Efendinün Şehrengîzidür. Dîbâcesinin evveli zâyî' olmagla bundan tahrîre şürû' olındı" ifadesinden eserin dibace bölümünün eksik olduğu anlaşılmaktadır. Eserde 37 güzelin övgüsüne yer veren Hacı Derviş, şiirine şehrin güzellerinin birkaç kişiyle sınırlı olmadığını, birbiriyle yâran olmuş binlerce güzelinin bulunduğunu söyleyerek başlamıştır. Şehrin güzellerini görünce aklının başından gittiğini ifade ederek sözlerine devam eden şair, Selîm adlı ay yüzlü bir güzelin divanesi olduğunu belirtmiş ve onun güzelliğini vasfetmiştir. Aşk üzerine değerlendirmelerde de bulunan şair daha sonra Mostar'ın güzellerini övüp cefakârlarını yermediği için Mostar'ın âşıklarının kendisine sitem ettiğini söylemiştir. Âşıkların ısrar ve sitemlerine daha fazla dayanmadığını, Mostar'ın güzellerini övmek için gayret göstereceğini belirten şair, âşık ve maşukla

ilgili birtakım hususiyetlere ardından da Mostar şehrinin kısa bir övgüsüne yer verdikten sonra hayırla anılmayı dilemiş ve Mostar güzellerini methettiği asıl bölüme geçmiştir. Şair; övgüsünü yaptığı güzellerin hemen hepsinin ya adını ya da ünvanını belirtmiş, fiziksel özellikleriyle birlikte karakter özelliklerinden de bahsetmiştir (Kesik 2010: 372-375).

Hacı Derviş'in, Mostar'ı methettiği 9 beyitlik kasidesi mecmuanın 88a varağında bulunmaktadır. Derviş Paşa'nın Mostar kasidesinden hemen sonra yazılan ve "Nazîre-i el-Hâc Dervîş Efendi el-Mostârî" şeklinde başlıklandırılan bu şiir, başlıkta da ifade edildiği üzere Derviş Paşa'nın manzumesine yazılmış bir naziredir. Şair, sözlerine Derviş Paşa gibi Mostar'ın güzellerini överek başlamıştır. Hacı Derviş, Mostar'ın her köşesinin gönül alan güzellerle dolu olduğunu bu nedenle Mostar'ın çılgin âşıklarının çok olmasına şaşılmaması gerektiğini söylemiştir:

Tolu her kûşesinde dil-ber-i ra'nâsı Mostârün

'Aceb olmaz çok olsa 'âşık-ı şeydâsı Mostârün (b. 1)

Şehrin havasının kararında olduğunu, suyunun cennet suyuna benzediğini, dağ ve ovalarının ise hayat bağışladığını dile getiren şair, onun bir benzerini dünyada kimsenin görmediğini ifade etmiştir:

Hevâsı mu'tedil hem selsebilün 'aynıdur âbı

Hayât-ı nev bağışlar tağ ile sahrâsı Mostârün (b. 2)

Nazîrin görmemişdür kimse âlemde anun herkes

Nice hâlet virür her kûşe-i zîbâsı Mostârün (b. 3)

Hacı Derviş, Mostar'ın simgesel yapılarından Mostar Köprüsü'nün methine de beyitlerinde yer vermiş, köprünün kuleleri için "Kisra'nın sarayının kubbesinden bir nişan" ifadesini kullanmış ve köprüyü gökkubeye benzetmiştir:

İki kulle arası tâk-ı Kisrâdan nişân olmuş

Felek tâkına benzer cisr-i bî-hemiâsı Mostârün (b. 7)

Hacı Derviş'in 88b'de ise "Güfte-i Hâc Dervîş Efendi el-Mostârî der-Medh-i Sarây" başlığı altında Saray şehrinin güzelliklerinden bahsettiği 7 beyitlik bir manzumesi bulunmaktadır. Şairin bu şiirde, Mostar kasidesindeki söylemlerine benzer ifadeleri Saray için de kullandığı görülmektedir. Şehrin çeşitli özellikleriyle cennet arasında teşbih ilişkisi kuran şair, "Cennetten bir iz görmek istersen hemen git Saray şehrinin seyretmek için çabala." demiş (b. 1), şehrin suyunu cennetteki selsebil çeşmesine (b. 3), şehrin güzellerini ise cennetteki hurilere (b. 4) benzetmiştir.

Şair, Bosna Hersek'e özgü geleneksel bir yapım ve sunum tekniğine sahip olan ve Bosnalıların millî kimliklerinin önemli bir parçası hâline gelen kahveden de

beyitlerinde söz etmiştir. Derviş, şehrin kahvesinin cennetteki Kevser ırmağı misali cana can kattığını söylemiştir:

Cennetâsâ olduğu şâhid ana yetmez mi kim

Kahvesi Kevser-misâl olup bağışlar cânâ cân (b. 5)

Şehrin mimari özelliğine de temas eden Hacı Derviş, Bendbaşı Köprüsü'nü Sırat Köprüsü'ne benzetmiş ve köprüyü geçenlerin cennete (cennet gibi olan Saray şehrine) gireceklerini belirtmiştir:

Bendbaşı köprüsi gûyâ sırat-ı müstakîm

Dâhil-i cennet olur andan geçüp seyre varan (b. 6)

2.3. Selmân, Saraybosna

Hayatı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadığımız Selmân'ın, mecmuanın 88b-89a varaklarında "Nazîre-i Selmân-ı Sarâyî" başlıklı bir şiiri bulunmaktadır. Şiirin başlığında yer alan ifadede şairin Bosna Hersek'in Saraybosna şehrinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Selmân'ın, Hacı Derviş'in Saray manzumesine nazire olarak yazılan şiiri, Hacı Derviş'in manzumesinden farklı olarak 8 beyitten oluşmaktadır. Şair, Saray şehrinin methettiği bu şiirde şehrin övgüsünde bulunurken "Bu eşsiz şehir öyle mübarek bir yerdir ki üstünün ve altının cennet olduğuna şüphe yoktur." ifadesini kullanmış, Mısır ve Şam'ı gezenlerin Saray'ın havası ve suyu gibi kararında olanı asla görmediklerini beyan ettiklerini dile getirmiştir:

Şöyle bir cây-ı mübarekdür bu şehri-bî-misâl

Üsti yâ altı behişt olduğına yokdur gümân (b. 2)

Görmedük âb u hevâsı gibi hergiz mu'tedil

Mısır u Şâmı seyr idenler böyle kılmışdur beyân (b. 3)

Beyitlerinde şehrin güzellerine (b. 4), kahvesine (b. 5), Bendbaşı Köprüsü'ne (b. 6) dair değerlendirmelerde bulunan şair, Saray şehrinin âşıkların Tur'u olduğunu ve bu şehri seyredenlerin sevgilinin cemaline mazhar olacağını belirtmiştir:

Tûr-ı 'uşşâk oldı hakkâ şimdi ol cây-ı şerîf

Mazhâr-ı dîdâr olur elbetde seyrine varan (b. 7)

2.4. Mecâzî, Mostar ve Saraybosna

Kafzâde Fâizî, Zübdetü'l-Eş'âr'da Mecâzî'nin Mostarlı olduğunu ve 999 (M 1590-91) yılında vefat ettiğini söylemiş ve şaire ait bir beyte yer vermiştir:

"Mecâzî Mostarî tokuz yüz toksan tokuz'da fevt olmuşdur.

Kaldı hâlî hâliya hammâm u berber hânemüz

Gitdi ol sîmîn-beden tasım tarağın devşürüp" (Kayabaşı 1997: 486)

Nametak, şairin XVI. yüzyılın ikinci yarısında Mostar'da yaşadığını ve üretken bir şair olduğunu ifade etmiş, Kafzâde Fâizî'nin verdiği bilgilerden hareketle de şairin 1610 yılında vefat ettiğini söylemiştir.⁸ Mecâzî'nin günümüze ulaşan şiirlerinin azlığından bahseden Nametak, çalışmasında şairin Mostar Köprüsü için yazdığı şiirden ve bu şiir üzerine yapılan araştırmalardan bahsetmiştir (1989: 87-88). Şabanović, Mecâzî'den bahseden en eski kaynağın Fâizî'nin antolojisi olduğunu bildirerek hayatı hakkında yeterli bilgi olmadığını belirtmiştir (Şabanović 1973: 152). Kadrić, Mostarlı şairleri bir araya getirerek hazırladığı çalışmasında Mecâzî'ye de yer vermiş, Mostar hakkında yazdığı şiire, şiirin muhtevasına ve şiire yazılan nazirelere temas etmiştir. Ayrıca Kadrić eserinde Nametak'ın verdiği bilgiyi tekrarlamış ve Kafzâde Fâizî'nin *Zübdetü'l-Eş'âr*'da verdiği bilgileri referans göstererek şairin ölüm tarihinin 1610 olduğunu söylemiştir (Kadrić 2012: 153-157).

Mecmuada Mostar ve Saray şehirlerinin anlatıldığı Mecâzî'ye ait iki şiir bulunmaktadır. Şairin 89a'da yer alan ve 7 beyitten oluşan Saray şiiri, Hacı Derviş'in Saray manzumesine yazılmış bir naziredir. Mecâzî'nin gözünde de Saray şehri Firdevs cenneti gibidir (b. 2), ırmaklarının cihanda bir benzeri daha yoktur, şehrin insanları güzel, hoş ve sade yüzlüdür (b. 5), kahveleri/kahvehaneleri yüce mertebeli, gönül açıcı ve can bağışlayıcıdır (b. 4).

Şairin mecmuada bulunan diğer şiiri ise "Der-medh-i kantare-i Mostâr ve medh-i kuvvet ü kudret-i âl-i Osmân li-Mecâzî el-Mostârî" başlıklı Mostar kasidesidir. 17 beyitten müteşekkil kasidede şair, Mostar Köprüsü'nün özelliklerini anlatmıştır. Neretva nehrinin en dar ve en derin yerinde kurulan Mostar Köprüsü; tek gözlü, kavisli, sivri kemerli ve kesme taştandır (Aruç 2020: 299). Mecâzî'nin köprü'nün sahip olduğu özelliklere beyitlerinde temas ettiği görülmektedir. Şair, ilk beyitte "Mostar Köprüsü'nün boyu neden iki büklüm olmuş yoksa o da bir taş kalpliye mi âşık oldu?" demek suretiyle divan şiirinde taş kalpli olarak nitelendirilen sevgili ile köprü'nün taştan yapılmış olması, âşğın taş kalpli sevgili karşısında iki büklüm olmuş boyu ile köprü'nün kavisli görüntüsü arasında bağ kurmuştur:

Kaddi âyâ cîsr-i Mostârın neden olmuş dü-tâ

Yohsa bir sengîn-dîle ol dahu oldu mübtelâ (b. 1)

Mecâzî, beyitlerinde köprü'nün tek gözlü oluşuna değinmiş (b. 2), ihtişamlı revakının görüntüsünü gökkuşağına (b. 6), köprü'nün iki kulesini bele bağlanan gümüş kemerin ucundaki iki çengele (b. 7) benzetmiştir. Ayrıca şair, "Biri su altında biri üstünde akıp gitmektedir." ifadesini kullandığı bir beytinde Mostar Köprüsü'nün üstünde bir su kanalının bulunduğu bilgisini de vermiştir:⁹

Bir su tahtında biri fevkında olmuşdur revân

Bu ne hikmet cîsr olur üstünde mâ altında mâ (b. 8)

Şair, köprünün sahip olduğu mimari mükemmelliği ise “Bir karınca bu köprüyü görse Hz. Süleyman’ın emriyle devler tarafından yapıldığını zanneder.” diyerek mübalağalı bir şekilde dile getirmiş, aynı zamanda köprünün Kanunî Sultan Süleyman dönemindeki inşasına (Aruçi 2020: 298) temas etmiştir:

Bir karınca görse işbu cisri zann eyler anı

Döler emr-i Süleymânile itmişdür binâ (b. 10)

Köprünün yüksek kubbesini felek çemberine benzeten şair ne melek ne de insan gözünün böyle bir şeyi asla görmediğini söylemiş “bu şekilde gönül açıcı bir makam âlem içinde nerede?” dediği Mostar köprüsünü gece gündüz seyredilemek nasip olduğu için Allah’a şükretmiştir:

Çember-i gerdûna mânend böyle bir tâk-ı bülend

Görmemişdür dîde-i ins ü melek budur belâ (b. 11)

Hamdülillâh rûz [u] şeb seyri müyesserdür bize

‘Âlem içre kanda böyle bir makâm-ı dil-güşâ (b. 12)

Mecâzî kasidesinde köprünün, üzerinde kurulduğu Neretva Nehri’nden de söz etmiştir. Nehrin sularının yaz aylarında âşık misali zayıf, kış aylarında ise deniz gibi coşkun olduğunu söylemiş, bele bağlanmış bir kemere benzettiği köprünün nehre bazen dar bazen de geniş geldiğini “Bu kemer bazen beline dar olur bazen de geniş, hani nasıl bir maceradır bu bilmiyorum.” diyerek ifade etmiştir:

Faslı sayf irse za’îf olur Neretva ‘âşık-misâl

Bu ne hikmetdür ki deryâveş gelür gelse şitâ (b. 14)

Teng olur gâhî miyânına anun işbu kemer

Gâh olur vâsi’ kamı bilmem nedür bu mâcerâ (b. 15)

Şair, şiir içerisinde Mostar Köprüsü’nü methettiği beyitleri, Allah’ın Mostar Köprüsü’nü kötü bakışlardan sakınması için dua ederek bitirmiştir:

İstirâhat buldı anunla bugün cümle cihân

Bed-nazardan sakla lutfundan anı yâ Rabbenâ (b. 16)

2.5. Tab’î, Mostar

Hayatı hakkında oldukça sınırlı bilgi bulunan Tab’î’nin Mostarlı olduğu hususunda kaynaklar hemfikir iken yaşadığı yüzyıla ilgili muhtelif görüşler söz konusudur. Kadrić ve Šabanović, Tab’î’nin Mostarlı olup XVIII. yüzyılın ilk yarısında yaşadığını (2012: 253; 1973: 710) belirtmiş, Šabanović, buna ek olarak şairin Mostar’ı öven bir şiirinin bulunduğunu söylemiştir. Mehmedović ise Tab’î’nin XVI. yüzyılın sonlarında XVII. yüzyılın başlarında Mostar’da yaşadığı bilgisini vermiştir (2018: 503). ‘Adlî Hüsam Çelebi’nin Mostar ve şehrin ileri gelenleri hakkında yazdığı “1000 (M

1591/1592) tarihli manzumede Tab'î'nin isminin anılması da onun XVIII. yüzyıl öncesinde yaşadığını işaret etmektedir (Tok 2022: 394).

Tab'î'ye ait 13 beyitlik manzume mecmuanın 3a sayfasında yer almaktadır. Mostar şehrinin güzelliklerinin anlatıldığı "Güfte-i Tab'î der-Hakk-ı Mostâr" başlıklı bu şiir, kaside nazım şekliyle yazılmıştır. Şair, şiirde öncelikle "görünmeyen ve görünen âlemin gözcüsü" olarak nitelendirdiği Mostar'ı kusurlardan koruması için Allah'a niyazda bulunmuş, daha sonra şehrin yeşil bahçelerinin gönüllerde gam keder bırakmayıp gönül ve cana ferahlık vereceğinden söz etmiştir:

Çü sensin 'âlem-i gayb u suhûdun hep niğeh-dârı

Hatâlardan masûn eyle İlâhî şehri Mostârı (b. 1)

Komaz mihmân olan dillerde âlâm u gam-ı gurbet

Dil ü cânâ safâlar bahş ider sahn-ı çemenzârı (b. 2)

Beyitlerinde Mostar Köprüsü'ne de övgüde bulunan Tab'î, köprünün gönül cezbedici görkemli kubbesini hilale benzetmiş ve mimarın bu köprüyü hikmet ilmiyle yaptığını belirtmiştir:

Hilâl-i mâha benzetdüm mu'allâ tâk-ı dil-cûnun

Çikarmış 'ilm-i hikmetden bu cism-i pâki mi'mârı (b. 5)

Şehrin tabii ve mimari güzelliklerine değinen şair, beyitlerinde Mostar halkının karakteristik özellikleriyle ilgili değerlendirmelerde de bulunmuştur. Tab'î'ye göre Mostar insanı övülmeye layık ve alçak gönüllüdür, temiz kalplidir ve aralarında insanı inciten kimse yoktur:

Sütûde-meşreb ü ehl-i tevâzû'dur ehibbâsı

Hulûsa âşinâdur degme yokdur merdüm-âzârı (b. 9)

3. BOSNA ŞEHİR ŞİİRLERİNİN TAM METNİ

3.1. Derviş Paşa, Mostar

Güfte-i Derviş Paşa el-Mostârî der-Medh-i Mostâr (88a)

mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

1. Beyân-ı vaşfa gelmez hüsni-bî-hemtâsı Mostârûñ

'Aceb mi olsañ ey dil 'âşık-ı şeydâsı Mostârûñ

2. Hele olmaz bu dünyâda meger Firdevs-i a'lâda

Hevâ-yı dil-keş ü âb-ı hayât-efzâsı Mostârûñ

3. Temâşâ eyleyen kesb-i hayât-ı nev kıılır her dem

- Müferrihdür igen her küşe-i zîbâsı Mostâruñ
4. Miyâhıyla fevâkih kesretiyle Şâm-ı şânîdür
Behişt-âsar[1]dur her ravza-i ra'nâsı Mostâruñ
5. 'Ulüvv-i şânıla zâtü'l-bürücüñ tākına beñzer
Ol iki kullesiyle cîsr-i müsteğnâsı Mostâruñ
6. Aña çift olmağa tāk-ı semânuñ tākati yok[dur]
Felekde¹⁰ tākıdur cîsr-i felek-fersâsı Mostâruñ
7. Cihânu arasañ halkı gîbi kâbil bulunmaz hiç
Kavâbil kânıdur şehr-i cihân-ârâsı Mostâruñ
8. Kopardı seyf ü kalem ehli içinde mâ-tekdâdemden
Olur hâşıl dem-â-dem¹¹ kâmil ü dânası Mostâruñ
9. Yanında tütüyan-ı Hind olur hâmûş u dem-beste
Bugün Dervîş sensin bülbül-i güyâsı Mostâruñ

3.2. Hacı Dervîş, Mostar ve Saraybosna

Nazîre-i el-Hâc Dervîş Efendi el-Mostârî (88a)

mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

1. Tolu her küşesinde dil-ber-i ra'nâsı Mostâruñ
'Aceb olmaz çok olsa 'âşık-ı şeydâsı Mostâruñ
2. Hevâsı mu'tedil hem selsebilün 'aynıdur âbı
Hayât-ı nev bağışlar tağ ile şahrâsı Mostâruñ
3. Nazîrin görmemişdür kimse 'âlemde anuñ herkes
Nice hâlet virür her küşe-i zîbâsı Mostâruñ
4. Qalır seyrine her kim gelse çıkmak istemez andan
Behiştâsâ olupdur şehr-i müsteğnâsı Mostâruñ
5. Leb-i cüyunda hem Şahñ-ı Şafâ nâmında câyı var
Odur haqqâ şafâ-bahşıyla ruḥ-efzâsı Mostâruñ
6. Miyâhu vefretiyle haq budur kim 'aynıdur Şâmuñ
Ġdâ-yı rûhdur ḥod mîve-i a'lâsı Mostâruñ

7. İki kulle arası tāk-ı Kistrādan nişān olmuş
Felek tākına beñzer cizr-i bī-hemtāsı Mostāruñ
 8. Var ise ma'den-i 'ilm ü kemāl ü ma'rifetdür kim
Degül eksük içinde kāmil ü dānāsı Mostāruñ
 9. Degül vaşşāfuñ ancağ Hacı Derviş anda sulţānum
Du'ā-güyuñ durur a'lāsı vü ednāsı Mostāruñ
- Güfte-i Hācı Derviş Efendi el-Mostārī der-Medḥ-i Sarāy (88b)**

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Görmek istersen dilā firdevs-i a'lādan nişān
Cehd kıl seyr itmege şehr-i Sarāyı var hemān
2. Ka'be-i maqşüddur 'uşşāka bu şehr-i laţif
Vāşıl-ı cānān olanlar böyle kılmışdur beyān
3. Rūḥ-baḥş oldu anuñ āb u hevāsı mu'tedil
Selsebilün 'aynıdur anda ağan āb-ı revān
4. Toldı māl-ā-māl dil-berlerle her bir küşesi
Hür u ğilmān ile tezyīn oldu mānend-i cihān
5. Cennetāsā olduğı şahid aña yetmez mi kim
Kahvesi Kevşer-mişāl olup bağışlar cāna cān
6. Bendbaşı köprüsi güyā sırāt-ı müstakīm
Dāḥil-i cennet olur andan geçüp seyre varan
7. Ḥamdüli'llāh seyri Dervişe müyesser oldu çün
Ehl-i cennetden ḥakīr olduğini bildi 'ayān

3.3. Mecāzî, Mostar ve Saraybosna

Der-Medḥ-i Kantare-i Mostār ve Medḥ-i Kuvvet ü Kudret-i Āl-i Osmān li-Mecāzî el-Mostārī (88a-88b)

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1. Kaddi āyā cizr-i Mostāruñ neden olmuş dü-tā
Yoḥsa bir sengin-dile ol daḥı oldu mübtelā

2. Vâhidü'l-'ayn oldığı 'aynına almazsa n'ola
'Aynı birdür 'âşîkuñ 'âlemde ammâ dâ'imâ
3. Seyl-i eşki rüz [u] şeb çeşminden olmazdı revân
Lâkin irmişdür var ise hâlet-i hicrân aña
4. Çünkü gerdünile hem-ser hâkile hem-pâ geçer
Bir ucu mağribde olsa biri maşrıqda n'ola
5. Her ruḥâmı yiryüzinde bir cilâ virdi yine
Bir gözin[e] gökde rāh-ı kehkeşân virdi ziyâ
6. Öyle revāk-ı mu'allâ görmedi çeşm-i felek
Gerçi kim kıavs-i kıuzah gibi görünür şüretâ
7. Bağladı sîmîn-kemer şanki miyân âb-ı revân
İki kıulle iki çengâl aña oldı güyiyâ
8. Bir şu tahtında biri fevkında olmuşdur revân
Bu ne hikmet cîsr olur üstinde mâ altında mâ
9. Şöyle bālâdur saña cümle cihânı gösterür
Anuñ için nāmına dirler anuñ 'âlem-nümâ
10. Bir kıarınca görse işbu cîsri zann eyler anı
Dîvler emr-i Süleymânile itmişdür binâ
11. Çenber-i gerdüna mânend böyle bir tāk-ı bülend
Görmemişdür dîde-i ins ü melek budur belâ
12. Ḥamdüli'llâh rüz [u] şeb seyri müyesserdür bize
'Âlem içre kıanda böyle bir maķâm-ı dil-güşâ
13. Elde başdan ihtiyârı var mıdır durma[z] aķar
Ḥalk-ı 'âlem ayağına şu gibi subḥ u mesâ
14. Faşl-ı şayf irse za'îf olur Neretva 'âşîk-mişâl
Bu ne hikmetdür ki deryâveş gelür gelse şitâ
15. Teng olur gâhî miyânına anuñ işbu kemer
Gâh olur vâsi' kıanı bilmem nedür bu mâcerâ

16. İstirâhat buldı anuñla bugün cümle cihân
Bed-naazardan şaqla luţfuñdan anı yâ Rabbenâ
17. Ey Mecâzî çün mecâz imiş haķıķat köprüsi
Geç bu yoldan gör nedür saña bu yol¹² emr-i Ĥudâ

Naẓire-i Mecâzî el-Mostârî (89a)

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

1. Çünki vaşf itdük dilâ şehr-i Sarâyı bi-gümân
Var durur her küşede yüz biñ hezârân dil-sitân
2. Cennet-i firdevs [ü] Ṭübâ vaşfını kıılmañ bize
Her kişi görse Sarâyı aña olur hep 'ayân
3. Sen Sikendervâr olup görseñ cihânı berrini
Görmeseñ hergiz cihânda böyle bir âb-ı revân
4. Qahveler 'âlî maķâm-ı dil-güşâ vü rûḥ-baḥş
'İlm ü baḥş u kâl u kıl cümle olur anda beyân
5. Âdemi ḥüb u laṭif [ü] sâde-rû vü hem
- Çün tekellümde virür dünyâ vü 'uķbâdan nişân
6. Şöyle virmiş Haķ Te'âlâ bu Sarâya zîneti
Birbirine beñzemez sürḥ u sefid u erġuvân
7. Böyle itmişdür Mecâzî bu Sarâyuñ medḥini
Çün melekler işidüp hemân dest-güşâ zebân

3.4. Selmân, Saraybosna

Naẓire-i Selmân-ı Sarâyı (88b-89a)

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

1. Ger dilersen göresin bir cây-ı mânend-i cihân
Sa'y idüp şehr-i Sarâyı gel gör ey rûḥ-ı revân
2. Şöyle bir cây-ı mübârekdür bu şehr-i bî-mişâl
Üsti yâ altı behişt oldugına yokdur gümân
3. Görmedük âb u hevâsı gibi hergiz mu'tedil

- Mısr u Şâmı seyr idenler böyle kılmışdur beyân
4. Toptoludur dil-rübâlarile her bir kûşesi
Hür u gılmânı ile güyâ behişt-i cavidân
5. Bâ-ğuşuş ol cā-be-cā zībā müferrih kâhvesi
Cân bahşıyla virür hem āb-ı Kevşerden nişân
6. Bendbaşısı hemân bir ravza-i cennet durur
Nev-bahâr olsa varur seyrine hep pîr ü cüvân
7. Tûr-ı 'uşşâk oldı hâkkâ şimdi ol cāy-ı şerif
Mazhar-ı didâr olur elbetde seyrine varan
8. Vaşfını lâzım degül Selmân [anuñ] şerh eylemek
Tâ ezelden bi-bedel oldugı hep günden 'ayân

3.5. Tab'î, Mostar

Güfte-i Tab'î der-Hâkk-ı Mostâr (3a)

mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

1. Çü sensin 'âlem-i gayb u şuhûduñ hep nigh-dârı
Hâtalardan maşûn eyle İlahî şehr-i Mostârı
2. Kõmaz mihmân olan dillerde ālām u gam-ı gurbet
Dil ü cāna şafālar bahş ider şaḥn-ı çemenzârı
3. Açar gül ruḥlaruñ bād-ı nesīm-i şubḥ esdükce
Hezārân bülbül-i nälende şevk u 'aşk-ı gülzârı
4. Görince bi-karâr oldum dirâht-ı sâye-endāmın
Dil-i meyyâli aldı cezbe-i cüyân u enhârı
5. Hilâl-i mâha beñzetdüm mu'allâ tāk-ı dil-cünüñ
Çıkarmış 'ilm-i hikmetden bu cism-i pâki mî'mârı
6. Ki nehri 'âşık-ı dil-teşneves âgûşa almışdur
Miyân-ı cûda bir sîmîn kemerdür¹³ resm ü āsarı
7. Bükülmüş kâmeti girmiş misâl-i çenber-i çarḥa
Ḥamûl olmaḡdadur bār-ı fenāya 'âdet ü kârı

8. İki başında gūyā kılleler Kāf-ı meḥābetdür
Nefirde n'ola 'anḳā-yı şalābet olsa zevvārı
9. Sütüde-meşreb ü ehl-i tevāzū'dur eḥibbāsı
Ḥulūşa āşinādur degme yokdur merdüm-āzārı
10. Görinür gerçi hercāyī-ṭabī'at lık rāğıbdur
Gelür rāh-ı vefāya dil-berān-ı nāz-reftārı
11. Benüm 'aşḳ-ı dil-ārā kıanda varsam ğam-güsārumdur
Dögünmez bu dil-i āşüfte-ḫālūñ nāle vü zārı
12. Bu yerde ey gönül taḫşil-i ādāb-ı neşāṭ eyle
Ki nūş-ı cām-ı-Cem itmek durur āyīn [ü] eṭvārı
13. Ahālisi ser-ā-pā Ṭab'iyā mest-i mey-i 'aşḳdur
Bulınmaz bī-mezāk-ı 'işve-i cānān hüşyārı

SONUÇ

Saraybosna Üniversitesi Şarkiyat Enstitüsü Kütüphanesi R. 21'de kayıtlı mecmuada, biyografik kaynaklarda ismine rastlanmayan yahut haklarında kısıtlı bilgi bulunan Bosnalı şairlerin Türkçe kaleme aldıkları ve Bosna'nın güzel ve güzelliklerini anlattıkları şehir şiirlerinin yer aldığı tespit edilmiştir. Derviş Paşa, Hacı Derviş, Selmân, Mecâzî ve Tab'î'ye ait olan bu şiirler, Bosna'nın önemli kültür merkezlerinden "Saraybosna" ve "Mostar" üzerine yazılmıştır. Mecmuadaki şiir-şair dağılımına bakıldığında Derviş Paşa'nın Mostar övgüsünde bulunduğu 1 manzumesi, Hacı Derviş'in Mostar şehrengizi ve Mostar ile Saraybosna hakkında yazdığı iki şiiriyle beraber 3 manzumesi, Selmân'ın Saraybosna'yı methettiği 1 manzumesi, Mecâzî'nin Mostar ve Saraybosna'yı övdüğü 2 manzumesi ve Tâb'î'nin Mostar hakkında yazdığı 1 manzumesinin olduğu görülmektedir.

Saraybosna ve Mostar'ın tabii, mimarî ve kültürel özelliklerine şiirlerinde yer veren şairler, genel olarak her iki şehir için de cennet bahçesi benzetmesi yapmışlar ve bu şehirleri Şam ile kıyaslamışlardır. Saraybosna şehrinin methedildiği şiirlerde, Bendbaşı Köprüsü'nden ve Bosnalıların millî kimliklerinin önemli bir parçası olan kahve ve kahvehanelerden söz edilmiştir. Şairler, Bendbaşı Köprüsü'nü Sırat Köprüsü'ne teşbih etmişler; şehrin kahvelerinin cana can kattığını, kahvehanelerinde ise ilim sohbetlerinin yapıldığını ifade etmişlerdir.

Mostar'ın methedildiği şiirlerde ise şehrin havasının, suyunun, dağ ve ovalarının güzelliğine meyvelerinin bolluğuna temas edilmiştir. Şehrin insanları ile ilgili değerlendirmelerde de bulunan şairler, Mostar halkının alçak gönüllü, temiz kalpli ve

övlümeye layık insanlar olduğunu belirtmişlerdir. Mostar Köprüsü'nün övgüsüne beyitlerinde bilhassa yer veren şairler, çeşitli benzetme unsurları ve söz sanatlarını kullanarak köprünün mimari özelliklerini dile getirmişlerdir. Şairlerin beyitlerinde yer verdikleri bu özellikler, köprünün o dönemde sahip olduğu görüntü ve nitelikler hakkında bilgi vermesi bakımından oldukça önemlidir. Öyle ki Mecâz'ın şiirinde yer alan bir beyitten köprünün üstünde o devirlerde bir su kanalı olduğu bilgisine ulaşılmaktadır.

Saraybosna Üniversitesi Şarkiyat Enstitüsü Kütüphanesi R. 21'de kayıtlı mecmuada yer alan Mostar ve Saraybosna üzerine yazılmış şehir şiirlerinin çeviri yazılı metnini ortaya koymak ve şiirlerin muhteviyatıyla ilgili bilgi vermek suretiyle yapılan bu çalışma ile şehirlerin tarihi, tabii, mimari ve kültürel özelliklerine dair bilgilerin edebî eserler yoluyla elde edilebileceği de görülmektedir. Çalışmada dikkat çekilmek istenen bir diğer husus da mecmuaların, daha önce biyografik kaynaklarda hakkında bilgi verilmemiş şairlerin ve kayıt altına alınmamış şiirlerin tespit edilmesine sağladığı katkıdır. Yurt içi kütüphaneleriyle birlikte yurt dışı kütüphanelerinde bulunan şiir mecmualarının bilhassa da yüzyıllar boyunca Osmanlı hâkimiyetinde kalmış Bosna Hersek'teki el yazması kütüphanelerinde kayıtlı şiir mecmualarının üzerine yapılacak kapsamlı araştırmalarla henüz varlığından haberdar olmadığımız Türkçe şiirler yazmış pek çok şaire ve şiirlerine ulaşmak mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- AK, M. (1994). "Derviş Paşa, Bosnevi". *İslâm Ansiklopedisi* (C. 9). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 196-197.
- ALPER, K. (2019). "Derviş Paşa ve Derviş Paşa İnşâsı". *International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 5/16: 488-521.
- ARUÇI, M. (2020). "Mostar Köprüsü". *İslâm Ansiklopedisi* (C. 30). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 296-298.
- BAYSUN, M. C. (1993). "Derviş Paşa". *İslâm Ansiklopedisi* (C. 3). İstanbul: MEB Yayınları, 549-551.
- DJURDJEV, B. (1992). "Bosna Hersek". *İslâm Ansiklopedisi* (C. 6). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 297-305.
- EMECEN, F. (1992). "Bosna Eyaleti". *İslâm Ansiklopedisi* (C. 6). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 296-297.
- GÖNEL, H. (2012). "Divan Edebiyatı Açısından Bir Kültür Merkezi Olarak Bosna". *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 2: 6-21.
- İSEN, M. (1997). *Ötelerden Bir Ses-Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İSEN, M. (2009). *Varayım Gideyim Urumeli'ne-Türk Edebiyatının Balkan Boyutu*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- KADRİĆ, A. (2012). *Mostarski Bulbuli*. Mostar: Fondacija "Baština Duhovnosti".
- KAHRAMAN, S. A. (2010). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Podgoriçe-İştib-Vidin-Peçoy-Budin-Üstürgon[Estergon]-Cigerdelen-Maceristan-Öziçe-Taşlıca-Dobra-Venedik-Mostar-Kanije 6. Kitap* (C. 2). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- KARPAT, K. (1992). "Balkanlar". *İslâm Ansiklopedisi* (C. 5). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 25-32.
- KAYA, F. (1996). "Boşnak Edebiyatı". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 1: 134-156.
- KAYABAŞI, B. (1997). *Kâf-zâde Fâ'izî'in Zübdetü'l-Eş'âr'ı*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KESİK, B. (2020). "Derviş Paşa". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/dervis-pasa> (01.08.2024).
- KESİK, B. (2021). "Yeni Bir Nüşadan Hareketle Hacı Derviş'in Mostar Şehrengizi". *Turkish Studies- International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5/3: 368-399.
- MEHMED SÜREYYÂ (1996). *Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye IV* (haz. Mustafa Keskin, Ayhan Öztürk, Ramazan Tosun). İstanbul: Sebil Yayınevi.
- MEHMEDOVIĆ, A. (2018). *Leksikon Bošnjačke Uleme*. Sarajevo: Gazi Husrev-Begova Biblioteka.
- NAMETAK, F. (1989). *Pregled Književnog Stravanja Bosansko-Hercegovackih Muslimana Na Turskom Jeziku*. Sarajevo: El-Kalem.
- ÖZUYGUN, A. R., Yapıcı, Ş. (2016). "Kadiç Kroniğindeki Bosna Şehir Şiirleri". *Turkish Studies- International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11/4: 683-702.
- ŞABANOVIĆ, H. (1973). *Književnost Muslimana Bih Na Orijentalnim Jezicima (Biobibliografija)*. Sarajevo: Svjetlost.
- TOK, E. (2022). "Adli Hüsam Çelebi'nin Mostar Manzumesi". 9. *Naučno-Stručnom Skupu Nauka i Savremenost*. Zenica: Zenica Üniversitesi Felsefe Fakültesi, 393-401.
- YILDIZ E., DOĞAN, H. (2023). *Şehirler Divanı Divan Edebiyatında Şehir Şiirleri*. İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.

AÇIKLAMALAR

¹ Gönel, Bosna Hersek'te klasik tarzda verilen edebî eserlerin "Müslüman olan Bosnalılar tarafından verilen eserler", Askerî ve idari görevi dolayısıyla bölgede bulunanların yazdıkları" ve "Tekke ve zaviye erbabi tarafından yazılan eserler" olmak üzere üç kısımda incelenebileceğini belirtmiştir (bkz. Gönel 2012: 11).

² Fahri Kaya, *Boşnak Edebiyatı* başlıklı makalesinde Osmanlı dönemi Boşnak edebiyatı ile ilgili şu bilgileri vermektedir: "Osmanlı dönemi Boşnak edebiyatı da iki yönden incelenmektedir. İlki, Adnî'den (1420-1474) başlayarak Boşnakların Türkçe yazan son divan şairi Arif Hikmet'e (1829-1903) kadar Doğu dillerinde yaratılan edebiyat ve ikincisi de 'Alhamiyado' diye adlandırılan, daha doğrusu Boşnakların ana dilleri ve Arapça harflerle yazdıkları edebiyattır. Aşağı yukarı beş yüz yıllık bir dönemde yaratılan bu edebiyat, Boşnak edebiyatının en ilginç ve önemli bir bölümüdür. Gerçekte, Boşnak yazarları bu dönemde, Türk-Osmanlı edebiyatının ayrılmaz bir bölümü olan zengin bir edebiyat yaratmışlardır. Türk, Arap ve Fars edebiyatlarının etkisi altında gelişen bu edebiyatın, güçlü destanları, zengin bir divan edebiyatı ve başarılı hikâyeleri vardır. Ayrıca bu dönem Boşnak edebiyatı vakayiname, seyahatname ve salnameleriyle de çok zengindir..." (bk. Kaya 1996: 140).

³ Söz konusu tarihler miladi olarak sırasıyla 1677-1678, 1712-1713, 1784-1785 tarihlerine karşılık gelmektedir.

⁴ Çalışmanın merkezini mecmuada bulunan Saraybosna ve Mostar şiirleri oluşturduğu için bu bölümde mecmuada yer alan bütün şairlerin isimlerine ve yaşadıkları yüzyıllara, toplam şiir sayısına, bir şairin kaç şiiri olduğuna dair detay bilgilere yer verilmemiştir.

⁵ Boşkov bu bilgiyi şairin *Mostar Şehrengizindeki* şu beyitlere istinaden vermektedir:

Birisi hâcî-zâde nâmı Ahmed/Siyeh-kerde olupdur ol elif-kad

Benümle babası hac yoldaşıdır/ Anun cümle güzeller hâldeşidir (Kesik 2010: 394).

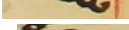
⁶ Boşkov bu bilgiyi *Mostar Şehrengizinde* yer alan ve şairin, gençlerden bazısının öğrencisi olduğunu dile getirdiği şu beyte istinaden vermektedir:

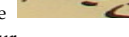
Kimi şâkirdüm olmuş kimi cânım /Kimisi cismüme rûh-ı revânım (b. 284) (Kesik 2010: 398).

⁷ Beyhan Kesik'in Hacı Derviş'in *Mostar Şehrengizi* üzerine iki nüshadan hareketle yaptığı mukayeseli bir çalışması bulunmaktadır. Kesik, söz konusu çalışmasında istifade ettiği şehrengiz nüshalarından birinin Saraybosna Üniversitesi Şarkiyat Enstitüsü Kütüphanesi numara 4287'de kayıtlı yazmanın 63a-66b varaklarında, diğerinin ise Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi Türkçe Yazmaları numara 5778'de kayıtlı yazmanın 99b-104b varaklarında yer aldığını belirtmiştir. Kesik'in, Şarkiyat Enstitüsü numara 4287'de bulunan nüshadaki manzumeye dair verdiği bilgilerden (şekil ve muhteva özellikleri, beyit ve eserde tanıtılan güzellerin sayısı, manzumenin hangi varaklarda yer aldığı vb.) 4287 numarada bulunan nüshanın bizim de elimizde bulunan ve çalışmamızın konusunu oluşturan R. 21 numaralı yazma olduğu tespit edilmiştir. Kuvvetle muhtemel kütüphane yetkilileri tarafından yapılan bir katalog çalışması esnasında yazmaya yeni bir yer numarası verilmiştir. Araştırmacının bu nüshadaki şehrengiz metni ile daha hacimli ve daha tutarlı olduğunu belirttiği Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi'ndeki şehrengiz metnini mukayese ederek ortaya koyduğu bir metin bulunduğu için elimizdeki şehrengizin tamamına çalışmada yer verilmeyecek, sadece şehrengizin muhtevasına yönelik bilgiler sunulacaktır. (Söz konusu çalışma için bk. Kesik 2010).

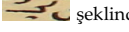
⁸ Kafzâde Fâizî, *Zübdetü'l-Eş'ar*'da şairin H 999'da öldüğünü söylemiştir. Bu tarih miladi 1590-91 yılına tekabül etmektedir. Kafzâde Faizî'nin verdiği bilgilere istinaden şairin ölüm tarihini 1610 olarak bildirdiğini belirten Nametak'ın hesaplama hatası yapmış olması kuvvetle muhtemeldir.

⁹ Evliya Çelebi'nin, *Seyahatnâmesi*'nde köprü'nün üstünde bir su kanalı bulunduğuna yönelik kullandığı şu ifadeler Mecâzî'yi doğrular niteliktedir: "Diğer ibretlik: Acayip sanat üzerine sanat icra edilmiştir ki bu köprü'nün üstünden Sultan IV. Murad Han'ın Ruznâmecisi İbrahim Efendi bu köprü'nün batı tarafında bulunan Tabahane varoşu içinden Radobola Nehri suyunu bu köprü üstünden tunç künkler ile beri taraftaki çarşı pazar şehrine geçirip tüm hamamlara, cami, han, imaret ve medreselere, nice yerde çeşmelere kısacası 45 yere bu köprü üzerinden sular getirdiğine Mostar şairleri tarih düşürmüşlerdir... Kısacası, kara ve deniz seyyahları içinde işitilmemiş ve görülmemiştir ki bir köprü'nün hem altından ve hem üstünden sular akmada, oldukça garip bir seyirliktir." (Kahraman 2010: 627).

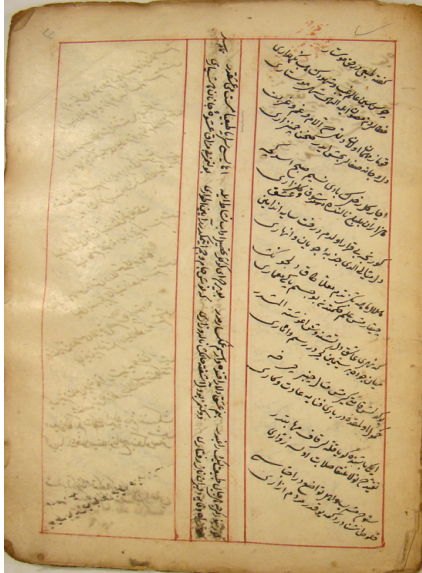
¹⁰ Metinde şeklinde imlalanmıştır ancak anlam gereği "felekde" olarak okunmuştur.

¹¹ Metinde şeklinde imlalanmıştır ancak anlam ve vezin gereği "dem-â-dem" olarak okunmuştur.

¹² Metinde şeklinde imlalanmıştır ancak vezin gereği "yol" olarak okunmuştur.

¹³ Metinde şeklinde imlalanmıştır ancak anlam gereği "kemerdür" olarak okunmuştur.

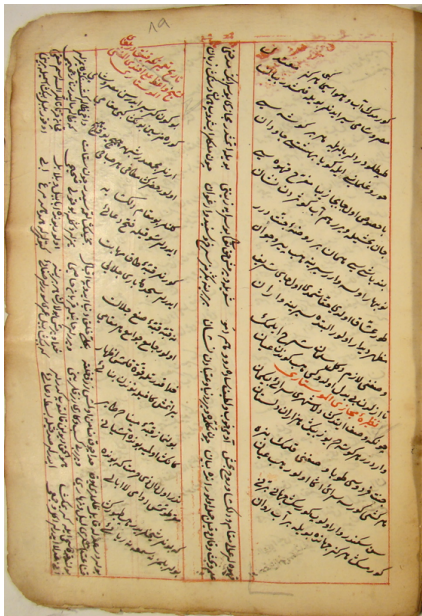
EKLER

(3a)

(88a)

(88b-89a)